

KOŁ (53) *sb m*

kół. ◇ koł- (4), kół- (2); koł- *Mącz*; koł- : kół- *Strum* (3 : 2).

sg N kół (15). ◇ *G* kołu (4) *KromRozm I, BielSpr, Strum* (2), koła (3) *BielSat, BielSjem, PaxLiz*. ◇ *A* kół (4). ◇ *N a. A* kół (1). ◇ *I* koł(e)m (3). ◇ *L* kole (2). ◇ *pl N* koły (3), Kołowie (1) [*n-pers.*]. ◇ *G* koł(o)w (4). ◇ *A* koły (9). ◇ *I* kołmi (1). ◇ *A a. I* koły (1). ◇ *L* koléch (2); -éch (1), -(e)ch (1).

Sł stp, Cn notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Pal*, grubszy kawał drewna, często o zaostrozonym końcu; *palus, vallus Mącz, Calep, Cn; stipes, sudes, surus Mącz, Cn; ridica Calep, Cn; tonsilla Mącz; vacerra Calep; cippus, ficolea, palum, stylus, sudis Cn* (52) : *vidzialem [...]* pobrane plotow okolo syedliiska yego zerdzianego y s kolmy *ZapWar 1550 nr 2664, 1550 nr 2664*; Też naleźli świeżę głowę wciętą dziećięcą ná kole zawięzoną. *BielKron 441 v; HistRzym 17; BielSpr 4*; Ma być kół wczyniön ná wzwyż łokci dwa/ dobrze okowany *Strum C3v, B3 [2 r.], C3v, H2, H2v[3 r.], H3; Calep 925a, 1101a; GostGosp 80, 86, 92.*

koł do czego (2): *Vacerra – Palie* kołi do ogradzanią. *Calep 1098a; GostGosp 86.*

koł ku czemu (1): *yakom szyą ya vyednal ozabranye kolow dambowych kugrodzeny plotha ZapWar 1504 nr 1918.*

W charakterystycznych połączeniach: koł dobry, godny, uczynion; koł nagotować, obalić, włożyć, wyrwać; kołem naprawić; na kole zawieszony.

Zwroty: »koły ciosać (na szyjach)« = bezkarnie dokuczać, prześladować [szyk zmienny] (2): Niechcę tu teraz inśzych zborow/ ludzi niektorych gorących w zápalczywości ich/ przeciw niektórym też *Rzymśkiey Kátoliki/* ktorym łobie nie dáią grác ná gębie/ y kołow ćiołác ná łzyiach/ [...] *omawiać CzechEp 26; DAwna to ieft przypowieść/ iż niezbedna niewola/ Wycwiczý choć niedárłkiego/ pilnie ćiołąc kołá. PaxLiz C4.*

»koł wbi(ja)ć, wetknąć« = *figere palum, palare Mącz [szyk zmienny]* (3 : 1): *Mącz 274c, 126c*; bo oni ták czynili wetknąwřzy koł w ziemię każdy łwoy ołobno przybráli iáko człowieká *BielSpr 4; Strum B3.*

»na koł wtykać« (1): *Przemysław [...]* rozkazał nádziáłác kápálinow z fkor drzewá młode⁸⁰/ á pomázowác żołcią potym ná koły wtykác *BielKron 341.*

Wyrażenia: »koł dębowy« (4): *yakom szyą ya vyednal ozabranye kolow dambowych wpuszczý opathovey ZapWar 1504 nr 1915, 1504 nr 1918, 1505 nr 1949, 1529 nr 2356.*

»koł drzewiany« (1): *wykopay kołem drzewiányym/ Przemiotowy korzeń/ przed wřchodem łłońcá SienLek 68v.*

»ossowy [= osikowy] koł« (1): *Brala łtopi zanya y kopala pod ognýłko y prziklepala ołłowym kołem mowycz day łzyą thak trząłzla yak łzyą tha ołłycza trząłzla LibMal 1544/86v.*

»plotowy koł« (1): *Palus, Pal, plotowy kół. Mącz 274c.*

Szeregi: »drzewo albo koł« (1): *kyedy ono kto nyemoże zá rázem wyrwác álbo obálić drzewá álbo kołu mocnye w żyemi tkfyącęgo/ cholebánim ná tę y ná onę łtronę pomáłu ij pyerwey zwáłti KromRozm I M4v.*

»pal, (albo) koł (albo tycz)« [*szyk 6 : 2*] (8): *Surus, Pal/ kół/ álbo tycz. Mącz 435c; Tonsilla, Pal/ kół ná brzegu do którego łodzie przywężuyą Mącz 458b, 126c, 274c, 416c, 427a, 474d; Calep [749]b.*

W przeni (3) :

Zwrot: »koł wylamać« (1): Acz koły wylamano koło tego płotá/ Ale w iego defzczułce miełzka cáła cnotá *PaprPan* H2v.

Wyrażenia: »jako w koł« = *prawie dokładnie* (1): Talentum, Wagá ofiegájąca w łobie łześcdziełiát minas które práwie yáko w kól przinołzą łiedm łet koron Fráncuskich *Mqcz* 438d.

»koł płotu« (1): bom téz łam iest kól płotu tego/ iáko ono mówią: *Sum os de ofibus, et caro de carne hac*. *OrzQuin* F4.

a. *Pal do karania ludzi chłostą lub śmiercią* (4) :

α. *Pręgiarz, pal, do którego przywiązywano ludzi i karano chłostą* (2) :

Zwrot : »przywiązać do koła« (2): Iełliby łie gwałtownie ktore obchodziły/ Przywiązawłszy do kołá/ Będziem táką biły. *BielSat* L3 [*idem*] *BielSjem* 25.

β. *Pal, na który wbijano ludzi karząc ich śmiercią* (2) :

Zwrot: »na koł wbijać, wtykać« (1 : 1): Owczyná [...] łzkody wielkie poczynił/ y okrucieńłtwo nád dziećmi małymi/ ktore ná koły wtykał *BielKron* 423; *RejZwierc* 255v.

b. *Oś do wozu* (3) : Przed łwitániem łmáruie á znowu łie wlecze/ By mu koł nie pogorzał/ naręczniiego łiecze. *RejWiz* 13v.

Przysłowie: á ielzche chodzą s tymi łwowlonemi pány nadobnie iáko Epikurowie łobie dobrze tułząc/ iákoby im koł nie pogorzał [*jakby się nic nie stało*]. *RejZwierc* 122v, 132.

2. *n-pers* (1) : Konłtány y Kołowie/ Czernin Strułowicy/ Ci byli Połpolitey rzeczy boiownicy. *BielSat* H.

Synonimy: **1.** *pal, pniak, słup, tycz.*

AŻ